

Írta: Krázné Szabó Piroska

GONDOLATOK A NEVELŐSZÜLŐK ÉS A VÉR SZERINTI SZÜLŐK KAPCSOLATÁRÓL

A vér szerinti szülőkkel való kapcsolattartás témája kimeríthetetlen. A téma annyira összetett, hogy több oldalról, többféleképpen lehet megközelíteni, és sosem lehet lezárni, mert mindig akad új mondanivaló.

Először is tisztázni kell, hogy kire gondolunk, amikor azt mondjuk: nevelőszülő. A nevelőszülő az a személy, aki a családjából ideiglenesen kikerült gyermek gondozását ellátja. A nevelőszülői kapcsolat célja: az ideiglenesen elhelyezett gyermeknek lehetőség szerint a vér szerinti családjába történő visszahelyezése. Ebben a munkában a nevelőszülő afféle „laikus szociális munkás”, aki azzal segíti a professzionális szociális munkás munkáját, hogy kapcsolatot tart a vér szerinti szülőkkel. (Egy nyílt titok: az örökbefogadás. (Kutatási zárótanulmány Bp-i Forrásközpont, 1998. márc.) E szerint a gondolkodás szerint a nevelőszülőtől két dolgot biztosan elvárunk:

1. hogy ne legyenek örökbefogadó szülői vágyai, még akkor sem, ha hosszabb ideig nevel egy gyermeket mint nevelőszülő
2. tudja azt, hogy amikor nevelőszülőként gyermeket fogad a családjába, vele együtt a gyermek vér szerinti családját is fel kell vállalnia.

Hogy ezeknek az elvárásoknak mennyire tud megfelelni egy-egy ország, kultúra nevelőszülői szervezete, az sok mindentől függhet, pl. a nevelőszülői képzéstől, a törvényi szabályozástól és természetesen a helyi szokásoktól is. A mai magyar helyzetről beszélni azért nagyon izgalmas, mert mi most vagyunk a kezdeteknél, ami a professzionalizálódást illeti, hiszen alig egy éve van gyermekvédelmi törvényünk, és annak még csak a végrehajtásánál tartunk, nem pedig a bírálatánál illetve a módosító javaslatoknál, amelyekbe majd bele fognak kerülni az időközben szerzett tapasztalataink is. Ugyanígy most kezdődött csak el a nevelőszülők tréningyszerű kiképzése is, melynek során saját érzelmeiket és motivációjukat is felmérhetik, mielőtt elkezdik a nevelőszülői munkát.

A II. világháború előtt is létezett nevelőszülői kihelyezési forma, amelyről főként rossz szájízű, gyermeksanyargató emlékek maradtak fenn, noha a gyerekek közel 90 %-a nevelkedett nevelőszülőknél. A II. világháború után az intézményes gyermekvédelem volt a meghatározó, melynek személyiségdeformáló hatását felismerve a hetvenes évektől ismét megjelent a nevelőszülői gondoskodás a magyar gyermekvédelemben. A nevelőszülői kihelyezés mint gondoskodási forma bevezetését akkor nem előzte meg sem helyzetelemző felmérés, sem a nevelőszülőket felkészítő tréning, sem pedig annak tisztázása, hogy milyen esetekre fogják használni ezt az új, vér szerinti családot kiegészítő elhelyezési formát. Ez annál inkább nehezítette a helyzetet, mivel az intézményes gyermekvédelem ugyanolyan súllyal megmaradt, vagyis nem annak helyettesítésére létesült a nevelőszülői hálózat, hanem annak valamilyen kiegészítő részeként.

Ma már felmerül a kérdés: vajon mi lehetett a fő szempont a nevelőotthonból a nevelőcsaládba való kihelyezésnél? Feltehetően a GYES bevezetéséhez kapcsolódva a család szerepének erősítése mellett a költségcsökkentés és a gyerekek személyre szabottabb nevelése, (a szerk.)

A 10-15 évvel későbbi visszatekintésnél úgy tűnik, hogy elsősorban azokat a gyermekeket helyezték ki nevelőcsaládba, akiknél nem volt remény vér szerinti kapcsolattartásra. Az igény ezekkel a nevelőcsaládokkal szemben az volt, hogy vér szerinti családként neveljék a gyermekeket, a gyermekek pedig tekintsék őket saját szüleiknek. (Ennek legszembetűnőbb példái, hogy a nevelt gyermekek a nevelőszülőket apunak, anyunak hívják, sok esetben édesanya és édesapa a nevelőszülő megszólítása.) Ma már ezeknél a családoknál számon kérni azt, hogy kvázi örökbefogadó szülőként

funkcionálnak, nem tisztességes dolog, hiszen úgymond belevittük őket a dologba. A tapasztalatokat viszont jó összegyűjteni, beszélni róluk és a jövőben a munkánk során felhasználni.

A nevelőszülői hálózat kiépítése megteremtette a megfelelő szakembergárdát is. A mai szociális munkások abban az időben zömmel pedagógusok voltak, lévén, hogy a szociális munkások képzése Magyarországon ebben az időben kezdett alakulni. A nevelőszülőkkel foglalkozó szakemberek hivatali címe nevelőszülői felügyelő volt, és ők felügyelve segítették a nevelőszülők munkáját, amelyben a gyermek szeretete és elfogadása – és sokszor bizony a vér szerinti családtól való megvédése vagy az „öröklött rossz tulajdonságok” korrekciója – volt a fő szempont. A helyzetet az is nehezítette, hogy hiányzott a Gyermekvédelmi Törvény, amely szabályozta volna a tevékenységet, így a szabad asszociáción alapuló működésben különböző megyékben összehangolatlanul, más-más elgondolás szerint történtek a dolgok.

1997. XI. 1-jétől, amikor életbe lépett a Gyermekvédelmi Törvény, ez a helyzet megváltozott, és elkezdődhet a törvény által szabályozott egységes rendszer kialakulása. A helyzetet valószínűleg ismét nehezíteni fogja, hogy a nevelőszülői forma és az intézményes forma továbbra is ugyanolyan súllyal és kondíciókkal van jelen a magyar gyermekvédelmi szabályozásban, mint azt már az előbb bemutattam.

Ebből az alakuló hálóból két elemet kiemelek, amelyek azt a célt szolgálják, hogy a vér szerinti családok a saját gyermekeik sorsának eldöntésében fontos elemként szerepelhessenek. Az egyik: a nevelőszülők tréningyszerű képzése, ahol a fő hangsúly a nevelőszülői szerep, a motiváció, a kompetencia tisztázására került – az eddig ismert passzív ismeretátadó képzés helyett –, a másik: a kihelyezések és a felülvizsgálatok helyezési tanácskozásai, melyek a gyermekek sorsának szakmai teamben való megbeszélését szolgálják. Ezeket a tanácskozásokat minden furcsaság megjelenik, melyeket a szakirodalomból már ismerünk és a vér szerinti szülő negligálását szolgálják (pl. hogy a gyermeket megzavarja a találkozás a vér szerinti szülővel, hogy a vér szerinti szülő eltűnt vagy rossz példát mutat a gyermeknek stb.) Ezen indokok alapján kerültek a vér szerinti családok a gyermekek sorsán kívülre mint annak elhanyagolható elemei. A tanácskozáson azok a szakemberek, akik a vér szerinti kapcsolattartást erősítették, ebben a felállásban maguk is stigmatizálttá váltak. Ezt az ellentmondást próbáltuk meg együttműködéssé változtatni, és erről a próbálkozásról írok most.

Az utóbbi időben a legtöbb gyermeket csecsemőotthonból helyzetünk ki nevelőszülőhöz. Ennek több oka is van. Elsősorban a csecsemőotthonok azok az intézmények, ahol családi nevelésben gondolkodnak, mert itt a gyermek még kicsi és alakítható. Ugyanez a nevelőcsaládok motivációja is, amikor zömmel kisgyermeket szeretnének magukhoz venni. Mindkét szándék mögött megbújik az örökbeadás, illetve -fogadás kimondatlan szándéka. Ezt láthatóvá tenni még a szakmai megbeszéléseken is nagyon nehéz.

Segíti ezt a szándékot még az is, hogy a magyar gyermekvédelemben ma még minden gyermek – a csecsemők is – a rendszerbe való bekerülésükkor gyermekotthonoszerű átmeneti gondozásba kerülnek, nem pedig rögtön nevelőszülőhöz. Így a csecsemőotthoni gondozók minél előbb állandó gondozási helyhez szeretnék juttatni a gyermekeket – joggal és a mai magyar tapasztalatnak megfelelően – beleértve itt a családgondozás nehézségeit is –, valóban az örökbeadás a legkézenfekvőbb.

Érdemes lenne megvizsgálni, hogy mi lehet a lényeges különbség a nevelőszülőiségre jelentkezők és az örökbefogadásra jelentkezők motivációja között ebben a felállásban, amikor még elhanyagolható a vér szerinti családdal való kapcsolattartás. Feltehetően az a válasz, mely szerint a különbség csupán a gondozási díj, egyrészt cinikus, másrészt leegyszerűsítő, és nem erről van szó. Ezt is fontos lenne megvizsgálni. Az új, tréningyszerű képzésnek persze ezek a kérdések már mind témái, de a jelenlegi helyezési tanácskozásokon mi még főként olyan nevelőszülőkel és szakemberekkel dolgozunk együtt, akiknek ez a fajta képzettség nincs a birtokukban, és ez még legalább két évig így is marad.

A kihelyezés két szakaszban történik.

Az első team a szakemberek találkozója, ahol megszületik a javaslat a nevelőszülői kihelyezésre és kiderül, hogy minden érdekelt ezt a formát tartja-e a gyermek szempontjából a legmegfelelőbbnek,

vagy inkább az intézeti elhelyezés a megfelelő, és erről a vér szerinti szülőt is megkérdezzük. Amennyiben a szakmai team az intézeti nevelés mellett dönt (és hogy miféle indokok miatt, az egy másik tanulmányt mérné), akkor a családgondozók megkeresik a megfelelő intézetet, és egy újabb megbeszélésen, ahol már a nevelőotthon is képviselteti magát, kihelyezzük a gyermeket. Ugyanez a nevelőszülőhöz való kihelyezésnél úgy történik, hogy a nevelőszülői szolgálat vezetője megpróbálja megkeresni a megismert gyermekhez és családjához leginkább megfelelő nevelőszülőt.

Amikor ezt megtörtént, akkor a második team keretein belül megismerkedik a nevelőszülő és a vér szerinti szülő, és a szakemberek segítségével megállapodnak a kapcsolattartás feltételeiben. Ebben a szakaszban jó esetben a vér szerinti szülő látogatja a gyermekét a csecsemőotthonban, a nevelőszülő a patronálási szakasz előtt van. A második teamen tehát az történik, hogy az eddigi vér szerinti szülő-gyerek kétpólusú kapcsolatot egy jóval bonyolultabb, háromszögben ábrázolható kapcsolattá alakítjuk, melynek csúcán ott van a gyermek, az alapja pedig a vér szerinti szülő és a nevelőszülő párhuzamos kapcsolata. A megoldáshoz azt a formát javasolta a szakember-team a szülőknek, hogy a gyermeket látogató vér szerinti szülő mondja el a gyermeknek a kihelyezési tervünket és nyugtassa meg a gyermeket, hogy ők akkor is változatlanul találkozni fognak, ha a gyermek a nevelőszülőnél fog élni.

A következő lépésben a vér szerinti szülő mutassa be a gyermeknek a nevelőszülőt, és ez lehetne a patronálási szakasz kezdete. Itt a csecsemőotthon szakemberei azt ajánlották, hogy az egy hónapos patronálási szakasz alatt a vér szerinti szülővel függesszék fel a kapcsolattartást, mert az a gyermek beszoktatását zavarná. Ezt az ajánlást megelőzte a nevelőszülők kérése, hogy a vér szerinti család ne kapja meg a címüket, csak ha már személyesen is megismerkedtek egymással. Addig a kapcsolattartás a Fővárosi GYIVI hivatalos helyiségében történjen. Kérték ezt sok esetben jogos önvédelemből, a deviancia valamely formáját mutató vér szerinti családdal szemben. Vajon mi a megoldás? Vagy ez a megoldás, és a többi a nevelőszülői tanácsadó esetkezelésén múlik?

Ennek a témának a szélsőséges formáját jelentette egy másik nevelőszülőhöz való kihelyezésnél az az eset, amikor kiskorú anya gyermekét a kiskorú anyával együtt akartuk a nevelőszülőhöz kihelyezni, a törvényre hivatkozva. Nem sikerült, és a szakemberek egy része is nonszenszként értékelte az ötletet, még akkor is, ha azt törvény támasztja alá. Én ellentmondást látok a szóban gyermekekkel együtt felvállalt vér szerinti kapcsolattartás és annak fent vázolt megvalósítása között. Túl sok akadályt érzek, amit le kell győznie a vér szerinti szülőnek ahhoz, hogy megmaradhasson fontos kapcsolatként a gyermeke számára. Kíváncsi volnék arra, hogyan szervezik és építik ezeket a kapcsolatokat azokban az országokban, ahol ennek a kihelyezési formának és az arra való felkészítésnek nagyobb múltja van, mint nálunk.

Végezetül két eset annak példaként, milyen fontos a vér szerinti kapcsolat a gyermekek számára.

Tibi 11 éves, jó tanuló, élsportoló, kiegyensúlyozott gyermek. Három éves kora óta nevelőcsaládban nevelkedik nővérével és öt másik nevelt gyermekkel együtt. Azért került el a vér szerinti családjából, mert édesanyja súlyos idegbeteg és az apa elhagyta a családot. Az édesanya betegsége miatt nem tudta ellátni a gyermekeket.

A nevelőcsalád, ahová Tibi került, nyitott, nagycsalád, melynek a nevelőanyja a lelke, aki teljesen természetesnek tartotta, hogy Tibi vér szerinti családja is hozzájuk tartozzon. Így aztán a nagy vasárnapi, karácsonyi, egyéb ünnepi ebédeken a vér szerinti anya is mindig részt vesz. Ha rosszabb állapotban van, elhozzák autóval, ha jobb állapotban van, fizetik a vonat költségét. Ennek köszönhetően Tibi iskolai fogalmazásában 10 éves korában arra a kérdésre, hogy mi a legnagyobb vágya, azt írta, hogy egy olyan házban szeretne élni, ahol a vér szerinti és a nevelőcsaládjával mindig együtt lehetne. A baj akkor történt, amikor a nevelőanyja egy takarításkor beleolvasott Tibi naplójába, és kiderült (Tibi így írta): „az édesanyámat jobban szeretem, mint a nevelőanyámat, és szomorú vagyok, amikor vissza kell jönnöm és ott kell hagynom Őt”.

Ezt a nevelőanyja súlyos árulásként élte meg. Azóta sokszor és sokat beszélgettem vele erről. Próbáltam elfogadtatni vele, hogy ez az Ő munkájának dicsérete, hiszen Ő segítette Tibinek abban,

hogy ne veszítse el a vér szerinti édesanyját és így sikeres, boldog gyermek legyen – de nem sok sikerrel. Az értelmével érti, de az érzelmeivel nem tudja elfogadni ezt a magyarázatot. Sajnos azt vonta le tanulságként, hogy többé nem fog elkövetni ilyen hibát.

Sanyi (10 éves) hosszú nevelőotthoni nevelkedést követően alig egy éve került nevelőcsaládba. A nevelőotthon két fontos problémát emelt ki Sanyival kapcsolatban: az egyik – súlyos tanulási zavarai, a másik – enuresise. Mindkettővel évek óta foglalkoztak, de nem tudták befolyásolni. A gyermek nővérevel 3-4 éve szeretne nevelőcsaládba kerülni, ami most sikerült. Sanyi nővére, Erzszi 15 éves és intézetbe kerülésük óta tartja a kapcsolatot az anyai nagymamájával, és rajta keresztül az édesanyjával is. Sanyi csak a nagymamával tartja a kapcsolatot, az édesanyjáról hallani sem akart.

A nevelőcsalád, ahová Sanyiék kerültek, már nevelt két gyermeket és volt két saját gyermekük is. Az egyik, a kislány, egyidős Sanyival, így aztán, praktikus okokból – nem nagyon törődve a nevelőotthon ajánlásával, hogy a tanulásban speciális segítségre van szükség – a két fiú együtt, egy osztályba kezdett járni, együtt kezdett otthon tanulni. A nevelőcsalád igen jól tanuló gyermeke természetesen segítette Sanyit, ha valahol elakadt, az élet minden területén, a tanulásban is. Mindenki öröme, félévkor Sanyi négyes tanuló lett, és azóta sem rosszabb. Ma már egyáltalán nem beszélünk a tanulási zavarairól, de az éjszakai bepislálás (enuresis) sajnos megmaradt.

Sanyival, testvéreivel és nevelőszülőjével legutóbb a felülvizsgálati tanácskozáson találkoztam. A tanácskozás menetének megfelelően közösen végigbeszéltük, az érintett szakemberek és kliensek, miért és hogyan is kerültek a gyermekek oda, ahol most élnek. A beszélgetés során kiderült, hogy erről Sanyi semmit sem tud. A közös élményeket Erzszi és a bekerülésüket intéző családgyógyász mondta el, és amikor valami ismerős részhez értek, Sanyi besegített. Sanyi a beszélgetés kezdetén feszült volt, nevetgélt, de később átvette Erzszi komoly, élményfeldolgozó hangulatát, amiben mindenki segítette őket. Amikor a vér szerinti családdal való kapcsolattartásról esett szó, Sanyi nem osztozott Erzsziel az anyával való kapcsolattartás élményeiben, és ismét kijelentette, hogy nem akar az anyával találkozni.

A helyezési tanácskozás után a gyermekek kérték a nevelőszülőt, engedje el őket a nagymamájukhoz. Nyilván a felidézett emlékek is táplálták ezt a vágyukat. A nevelőszülő beleegyezett. És itt segített a véletlen, a nagymamánál a vér szerinti anya is ott volt. Sanyi a szokásos viselkedése helyett, hogy elszaladt az anyától, most szinte rátapadt. Egész délután vele volt, mindenhova elkísérte, és az édesanya is viszonyozta az érzelmeit. Hosszú évek óta először Sanyi nem pisilt be éjszaka, és ez azóta is egyre ritkábban történik meg vele.